

Folchoarderswierrichheden yn it Frysk (II)

Yn it foarige nûmer fan de *Swingel* haw ik benammen folchoarder-swierrichheden mei **hji**r en **dê**r op it aljemint brocht. Wy hawwe sjoen dat it yn it Frysk somtiden folle kreker komt as yn it Hollânsk. **Hji**r en **dê**r steane foarop yn sintsjes as: Kom **hji**r net; Sy wennet **dê**r hielendal; Do bliuwst **hji**r mar. Yn it Hollânsk kin de skeane wjergader lykwols ek foar **hji**r en **dê**r stean. Sterker noch, dat is de folchoarder dy't ik winliken altiten hear fan 'Hollanners' of fan minsken dy't **dê**r tige troch beynfloede binne.

No't ik dy lêste sin mei 'dêr tige troch' delskriu, komt fuort de fraach op oft ik ek skriuwe kinnen hie: 'of fan minsken dy't **dê**rtroch tige beynfloede binne'?

Sytze Hiemstra

Dêrmei hawwe wy it probleem fan dit stikje te pakken. Meie wy yn it Frysk sizze en skriuwe: Kin dat *even hji*rop stean?; Hat er in reisgids *dê*røer? Lis it *mar hji*ryn!; Doch dat *net dê*røfter!; Sil ik in skjinne handoek **der**by lizze?

Foarnamwurdlike bywurden

Boppesteande **fet**-+ *skean*printe kombinaasjes wurde foarnamwurdlike bywurden neamd. Dy beide grammatikale termen sille de measte lêzers grif net folle (mear) sizze. Se binne ek net botte trochsichtich. Dêrom in koarte útlis. Foarnamwurdlike bywurden hawwe de funksje fan in bywurd en kinne omskreaun wurde mei in ferhâldingswurd (foarsetsel of eftersetsel) plus in foarnamwurd. Sa kin it foarnamwurdlik bywurd **der**yn omskreaun wurde mei it ferhâl-

dingswurd yn en it foarnamwurd it: yn it. Op deselde wize kin men **dê**r*fan* omskriuwe mei *fan dat*; **hji**rmei wurdt dan *mei dit*; **wê**rta = ta wat; **ear**ne fan = *fan eat*; **near**ne om = om neat; **oer**al boppe = *boppe alles*.

Foarnamwurdlike bywurden wurde benammen foarme út de bywurden (fan plak) **der**, **dê**r, **hji**r, **ear**ne, **near**ne, **oer**al (**rû**nom) en in ferhâldingswurd (lykas: yn, fan, mei, ta, om, boppe). In foarnamwurd nimt eins it plak yn fan

Set it *net dêrop!

wat oars. Mei oare wurden: in foarnamwurd stiet foar (= yn it plak fan) in 'namwurd' ('zelfstandig naamwoord': haadwurd of haadwurdgroep). Yn de kombinaasje 'fan dat' kin dat bygelyks in taffeltsje ('namwurd' / haadwurd) wêze; yn 'ta wat' kin wat yn it plak fan de takomst stean; yn 'om neat' kin neat in ûnnoazel grapke wêze, ensfh.

Foarnamwurdlike bywurden binne sadwaande winliken in alternatyf foar in ferhâldingswurd mei in foarnamwurd.

Yn it Hollânsk hear ik fan 'echte Hollanners' almeast de net-sjaltent fariant: Hij leek *daarmee* niet tevreden; Daaraan durf ik niet te denken; *Hiermee* kun je de vlekken wel uitwissen; Hij zei, dat hij *daarmee* zat. De sjaltent fariant is yn dy taal lykwols ek tastien: Hij leek daar niet tevreden *mee*, ensfh.

Yn it Frysk leit dat oars. Us taal hat neffens Jarich Hoekstra ('In nijsgjirrige folchoarderbeheining yn it Frysk en it spjalten fan foarnamwurdlike bywurden', yn: *Philologia Frisica*, anno 1993, Ljouwert, 1994, s. 116-119) 'in hiele sterke oanstriid om foarnamwurdlike bywurden te spjalten'. It begrutlike is dat ûnder ynfloed fan it net-spjalten yn it Hollânsk Frysktaligen begjinne (kinne) te twifeljen oan de Fryske folchoarder (syntaksis) en sadwaande gauris de net-spjalten fariant brûke: **hjirop, dêroer, hjiryn, dêrefter, derby**, ensfh. **Dêr** sil dus mear omtinken **foar** komme moatte.

Under ynfloed fan de kommunikaasje-ideology dy't yn de jierren '60 fan de foarige ieu yn it ûnderwiis de kop opstutsen hat en oant hjoed de dei in goede oerdracht fan taal en kultuer tige ûnderstek dien hat, is it omtinken foar taalregels, dus foar 'dogende taal', hurd minder wurden. En dat sil wer oars moatte. Foar alle talen, mar benammen foar minderheidstalen as it Frysk, is dat 'de weg naar het kakhuis', sa't Joast Halbertsma dat sa byldzjend sei. Dêrom noch in nustje foarbylden.

It spjalten fan foarnamwurdlike bywurden yn it Frysk

Ik rin in stikmannich mooglikheden mei **hji** en **dêr** bydel (dy mei ien of twa stjerkes achtsje ik [tige] ûnfrysk):

- Kom **hji** ris yn (***ris hjiryn**)!
- Lis dyn beurs **dêr** mar op (***mar dêrop**)!
- Breimer hinget **hji** ien **njonken** (***ien hjirnjonken**).
- Hiemstra wie **dêr** net tefreden **mei** (***dêrmei net/**net dêrmei**).
- **Dêr** doar ik wol **oan** tinke (***dêroan wol/**wol dêroan**).
- Kinst de plakken **hji** wol **mei** skjimmeitsje (***hjirmei wol/**wol hjirmei**)?
- Do hoechst **dêr** net mear **op** te rekkenjen (***dêrop net mear/**net mear dêrop**)!

Inkelde sinnen dy't mei **dêr** begjinne:

- **Dêr** doch ik it **foar** (***dêrfoar**).
- **Dêr** praat ik graach **oer** (***dêroer**).
- **Dêr** streamt it wetter **út** (***dêrút**).
- **Dêr** is it folle better **foar** (***dêrfoar**).
- **Dêr** leit it **efter** (***dêrefter**).
- **Dêr** leit it net **oan** (***dêroan**).
- **Dêr** bliuwt it **by** (***dêrby**).
- **Dêr** waard er siik **troch** (***dêrtroch**).

Inkeld is it oars en moat der net spjalten wurde:

- Se leit it **dêrnjonken** (***dêr it njonken**). Dit foarbyld mei it ûnbeskate foarnamwurd it komt oerien mei dat yn myn foarich artikeltsje: Hy hinget it **dêr** (***dêr** it). Flaters sille der grif net mei makke wurde, omdat yn it Hollânsk ek mar ien folchoarder mooglik is: Zij legt het **daarnaast**.

Styl en Stavering

Douwe A. Tamminga sinjalearet de swierrichheden op it mêd fan it al of net spjalten fan foarnamwurdlike bywurden mear as in heale ieu lyn al yn in oefening yn syn treflik taalboekje *Styl en Stavering* (Wolters, Grins/Batavia, 1948, s. 60). Hy lit 20 gearstalde sinnen mei in ûnderskikkende sinferbining (haadsinnen mei betreklike bysinnen) út it Hollânsk wei oersetten yn it Frysk:

- Het huis, **waarin** ik woonde, was al eeuwen oud.

Sokke foarnamwurdlike bywurden, dy't betreklik brûkt wurde, komme yn it Frysk *by foarkar* ek spjalten yn de sin foar. Taalwarder Tamminga ferwachtet dêrom as oersetting:

- It hûs, **dêr't** ik yn wenne, wie al ieuwen âld.

De ûnderskimming is yn it Frysk moai te sjen oan (**dêr** +) **'t**.

Noch inkelde foarbylden út *Styl en Stavering*:

- De ladder, **waarop** hij stond, begon te kraken.

Tamminga ferwachtet grif: De ljedder, **dêr't** er op stie, begûn te kreakjen.

- De toekomst, **waarvan** zij droomde, scheen erg rooskleurig/De toekomst, **dêr't** se fan dreamde, like tige hoopfol.
- De reden, **waarom** jullie het deden, was niet praktisch/De reden, **dêr't** jimme it om diene, wie net praktysk.
- Het verleden, **waaraan** wij dachten, had ook zijn mooie zijden/It ferline, **dêr't** wy oan tochten, hie ek syn moaie kanten.